

Ked' sa deti rozhodnú prehovorit'

doplňkový zdroj informácií pre pedagogických i nepedagogických zamestnancov škôl a školských zariadení participujúcich na ochrane detí pred násilím

Informácie boli použité z príručky o syndróme CAN, dostupné na stránke <https://detstvobeznasilia.gov.sk/index.php/o-nas/dokumenty/>

Humenné, apríl 2018

Situácie, v ktorých sa dieťa stáva obeťou násilia:

- Dieťa ako priama obeť týrania, zneužívania a zanedbávania (CAN sy – rôzne formy)
- Dieťa ako obeť v ohrozujúcom prostredí (domáce násilie, abúzus, psychiatrická diagnóza,...)
- Dieťa ako obeť v rozvádzajúcej sa rodine (spor o dieťa, aliancie, poštvávanie, rozporná výchova, vyzvedanie o druhom rodičovi,...)
- Dieťa ako obeť násilia v inštitúciách (systémové týranie) a šikanovanie na škole
- Sekundárna viktimizácia dieťaťa (škodlivý postup pri poskytovaní pomoci dieťaťu)

Formy syndrómu CAN

	Aktívne	Pasívne - Zanedbávanie
Fyzické týranie	Bitie, štipanie, kopanie, spôsobenie rán a popálenie, dusenie, škrtenie, topenie, priväzovanie, poranenia zbraňou,...	Nedostatočné uspokojovanie základných telesných potrieb – hladovanie, nedostatok v bývaní, ošatení, zanedbávanie zdravotnej starostlivosti a výchovy, vedomé nezabránenie fyzického týrania inou osobou
Psychické týranie	Slovné útoky, nadávky, ponižovanie, nadmerná kontrola, odmietanie dieťaťa, násilná izolácia, vystavovanie konfliktom, citové vydieranie, ponižujúce výchovné praktiky,	Nedostatočná stimulácia, zanedbávanie duševných a citových potrieb, izolácia, absentujú prejavy lásky
Sexuálne zneužívanie	Kontaktné Sexuálne hry, bozkávanie, obchytávanie erotogénnych zón, znásilnenie, incest, pohlavný styk, komerčné sex. zneužívanie	Bezkontaktné Exhibicionizmus, pornografia, video, návrhy a verbálne narážky, obscénne telefonáty
Iné formy	Munchhausen by proxy, systémové týranie a zneužívanie, organizované a rituálne týranie a zneužívanie, sekundárna viktimizácia	

Príznaky týrania, zneužívania a zanedbávania detí

Možné príznaky fyzického týrania u detí:

- nevysvetliteľné zranenia alebo popáleniny, najmä ak dochádza k ich opakovaniu
- nepravdepodobné zdôvodnenia vysvetľujúce vznik zranení
- odmietanie rozhovoru o zraneniach
- neliečené zranenia
- prijímanie trestov, ktoré sa javia ako prehnané
- strach z toho, že sa pokúsime skontaktovať rodičov
- výskyt lysín po vytrhaných vlasoch
- uhýbanie pred fyzickým kontaktom
- „ponožkové“ a „rukavičkové“ obareniny po násilnom ponorení do horúcej vody
- strach z návratu domov
- strach z lekárskej pomoci
- sebadeštruktívne tendencie
- agresivita voči ostatným
- chronické úteky z domu

Možné príznaky psychického týrania u detí:

- zaostávanie vo fyzickom, mentálnom alebo psychickom vývine
- prijímanie trestov, ktoré sa javia ako prehnané
- prehnané reakcie na chyby
- náhly výskyt porúch reči
- strach z nových situácií
- neprimerané emocionálne reakcie na náročné situácie
- neurotické správanie (napr. kolísavé pohyby tela, cmúľanie palca, hranie sa s vlasmi)
- sebapoškodzovanie
- strach z toho, že sa pokúsime skontaktovať rodičov
- extrémna pasivita alebo agresivita
- zneužívanie drog
- chronické úteky z domu
- kompulzívne krádeže

Možné príznaky zanedbávania u detí:

- permanentný hlad
- slabá osobná hygiena
- permanentná únava
- biedne ošatenie
- vychudnutosť
- časté neskore príchody do školy alebo neprítomnosť na vyučovaní
- neliečené zdravotné problémy
- deštruktívne tendencie
- nízke sebavedomie
- neurotické správanie (napr. kolísavé pohyby tela, cmúľanie palca, hranie sa s vlasmi)
- absencia sociálnych vzťahov
- chronické úteky z domu
- kompulzívne krádeže
- prehrabávanie smetných nádob kvôli jedlu a šatstvu

Možné príznaky sexuálneho zneužívania u detí:

- naznačujú, že majú tajomstvo, o ktorom nesmú hovoriť
- hovoria, že ich priateľ/priateľka má nejaký problém
- pýtajú sa, či dokážete zachovať tajomstvo, ak vám niečo povedia
- začnú klamať, kradnúť či navidomoči podvádzať dúfajúc, že ich prichytia
- majú nevysvetliteľné zdroje peňazí
- majú desivé sny
- začnú sa pomočovať
- začnú sa u nich prejavovať nevysvetliteľné zmeny v správaní, napr. agresivita alebo utiahnutosť
- prestanú ich zaujímať činnosti, ktoré mali radi, ako hudba, šport, umenie, skauting, chodenie do letných táborov a podobne
- na hodinách telocviku otáľajú, keď sa majú vyzliecť
- začnú byť ustráchané alebo sa bez vysvetliteľných dôvodov začnú vyhýbať niektorým dospelým; začnú odmietať osobu, ktorá sa o nich príležitostne stará, osobu z príbuzenstva alebo iné dospelé osoby
- prejavuje sa u nich sexuálne správanie neprimerané ich veku
- kreslia obrázky so sexuálnymi motívmi, explicitne znázorňujúce konkrétne formy zneužívania
- budia dojem, že taja niečo, čo ich trápi
- trpia infekciami močových ciest, krvácaním alebo zápalmi v genitálnej alebo análnej oblasti
- trpia zápalmi alebo krvácaním hrdla
- trpia chronickými zdravotnými ťažkosťami, ako napr. bolesťami hlavy alebo brucha
- majú nízky sebaobraz a sklon k sebapoškodzovaniu
- prejavujú sa u nich poruchy prijímania potravy, ako napr. anorexia alebo bulimia

Možnosti pôsobenia pedagogických pracovníkov

Prečo sú pedagogickí pracovníci dôležití v identifikácii zanedbávaného, týraného a sexuálne zneužívaného dieťaťa?

- Pedagógovia (učitelia, vychovávatelia) často trávajú s deťmi v škole, v školskej družine či v predškolských zariadeniach viac času ako ich rodičia doma.
- Pedagógovia sú tí, ktorí často najlepšie poznajú dieťa, dokážu zaregistrovať zmeny v jeho správaní (zvýšenej agresivity, strávenie sa kolektívu), zmeny v dosahovaní výsledkov v škole, zobrazovania násilných alebo rizikových indikátorov v kresbe dieťaťa či iných drobných ale aj závažných opakujúcich sa poranení a nezvyčajných tajomstiev, ktoré môžu naznačovať, že dochádza k násiliu páchanom na dieťaťu.
- Jednou z najčastejších osôb, ktorej sa dieťa zdôverí sú práve pedagógovia.

Práve z týchto dôvodov je úloha pedagógov v procese identifikácie, včasnej a adekvátnej intervencie dieťaťu pri podozrení na zanedbávanie, týranie a sexuálne zneužívanie jednou z kľúčových.

Ako by mal zareagovať pedagóg/pedagogička, ak má podozrenie na zanedbávanie, týranie, sexuálne zneužívanie a dieťa sa mu zdôverí?

Zdôveriť sa pedagógovi/pedagogičke o svojom týraní, zneužívaní či zanedbávaní vyžaduje od dieťaťa značnú dávku odvahy, pretože si uvedomuje, že „žaluje“ na niekoho, kto má vyššiu moc a autoritu než ono samé. Dieťa sa väčšinou naučí veľmi dobre skrývať známky zanedbávania, týrania, sexuálneho zneužívania a poskytnúť vierohodné vysvetlenie pre to, čo sa mu prihodilo.

Pokiaľ sa dieťa pedagógovi/pedagogičke zdôverí so zanedbávaním, týraním, sexuálnym zneužívaním, predovšetkým by mal:

- zostať pokojný, prístupný, citlivý, vnímavý a zachovať pokoj;
- dieťa starostlivo bez prerušovania vypočuť;
- kontrolovať svoje neverbálne prejavy (aby napr. neveriacky nekrútil hlavou a nedával tak dieťaťu signál, že mu neverí). Dieťa by sa mohlo utvrdiť v tom, že všetko je jeho vina a že mu nikto neuverí, ako aj to, že ono nemôže nikomu veriť a zostáva so svojím problémom osamotené a bez pomoci;
- dať dieťaťu najavo, že ho berie vážne, neznevažovať jeho výpoveď a príliš do detailov sa ho nevyptovať;
- zaznamenať si čo najpodrobnejšie s čím sa mu dieťa zdôverilo a pomenovať okolnosti, ktoré dieťa opisovalo v jazyku, akým sa vyjadrovalo (napr. „bozkával mi bombuľky, kázal mi, aby som sa hrala s jeho macíkom... a pod.)
- počas rozhovoru, v ktorom sa dieťa zdôverí so zanedbávaním, týraním či sexuálnym zneužívaním prejavíť mu uznanie nad jeho odvahou a uistiť ho, že urobilo správnu vec;
- vyhľadať profesionálnu pomoc či už lekársku, psychologickú, prípadne vyhľadať odborníkov na krízovú intervenciu. A to nielen pre dieťa, ale aj pre seba, nakoľko riešenie situácie týraného, sexuálne zneužívaného dieťaťa je často veľmi frustrujúce;
- dieťa pravdivo informovať, sprevádzať ho celým procesom a ubezpečiť ho, že to nie je jeho vina (pre dieťa je v tejto fáze dôležitá dôvera, istota a bezpečie);
- uistiť dieťa, že on urobí všetko čo je v jeho silách, aby mu pomohol a vysvetliť mu primerane jeho veku a mentálnej úrovni postup, čo konkrétne urobí a aké to bude mať dôsledky.

Je dôležité informovať dieťa, aby sa aspoň čiastočne zbavilo „záťaž“, ktorá ho traumatizovala, ako aj napätia a strachu z toho, akým smerom sa bude jeho život ďalej uberať. Dieťa býva doslova paralyzované strachom, aby sa nenaplnili pre neho traumatizujúce tvrdenia násilníka : „Je to všetko tvoja vina, ak to niekomu povieš, aj tak ti nikto neuverí, pôjdeš do domova a tam ťa budú zneužívať všetky decká“, alebo : „ Ak to povieš, ublížiš celej našej rodine a najmä mamičke, ktorú tak veľmi ľúbiš“, alebo: „Ak to niekomu povieš, tak zabijem najskôr teba a potom seba.“

V mnohých prípadoch dieťa nedôveruje nikomu. Je to prirodzené. Tí, ktorým najviac dôverovalo, ktorí ho mali ochraňovať, mu ubližovali. Pedagóg/pedagogička môže dieťa, ktoré sa mu zdôverilo, sprevádzať počas celého ďalšieho procesu šetrenia prípadu a aktívne spolupracovať s odborníkmi, ktorí dieťaťu, prípadne celej rodine budú poskytovať opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Najvhodnejšie by bolo, ak by sa v takom prípade pedagóg/ pedagogička stali súčasťou multidisciplinárneho tímu, prípadne tímu prípadovej konferencie.

Čoho by sa mal pedagóg/pedagogička vyvarovať:

Pokiaľ sa dieťa zdôverí svojmu pedagógovi/pedagogičke, ten by predovšetkým mal :

- zakryť šok a znechutenie nad tým, čo dieťa hovorí, ako dochádzalo k zanedbávaniu, týraniu, sexuálnemu zneužívaniu;
- pýtať sa dieťaťa na podrobnosti a nezískaval zbytočne viac informácií ako dieťa samé poskytne;
- poddávať sa špekuláciám a nerobiť unáhlené závery;
- zdržať sa na jednej strane negatívnych poznámok na údajného páchatel'a, na strane druhej ho neospravedlňovať, alebo inak situáciu zľahčovať;
- dávať dieťaťu sľuby typu: „Nestrachuj sa všetko bude zasa v poriadku „ alebo “ Nestrachuj sa, nikomu to nepoviem, bude to naše tajomstvo.“ *Tieto sľuby by nemohol splniť a to by bolo opäť sklamanie pre dieťa a strata dôvery, čím by sa trauma u dieťaťa mohla prehĺbiť.*

Ako by mal zareagovať pedagóg/pedagogička, ak má podozrenie na zanedbávanie, týranie, sexuálne zneužívanie a dieťa sa mu nezdôverí?

Úloha pedagógov v identifikácii zanedbávaného, týraného a sexuálne zneužívaného dieťaťa je veľmi dôležitá, no niektoré znaky, ktoré zanedbávané, týrané, či sexuálne zneužívané deti vykazujú a dejú sa opakovane, môžu pedagógovia zhodnotiť „len“ ako nezaujím dieťaťa, či začínajúce sa poruchy správania, objavujúce sa často v období puberty.

No môže to byť aj prejav zanedbávania, týrania, sexuálneho zneužívania, preto by sa pedagógovia nemali unáhliť tým, že dieťa budú pranierovať pred ostatnými spolužiakmi, že si zase neurobilo domácu úlohu (možno si nemohlo, lebo celý večer muselo kľáčať v kúte a potom tam od únavy zaspalo, alebo aj s ďalšími súrodencami spalo narýchlo u príbuzných, lebo ich otec ohrozoval nožom), že nie je sústredené, opakovane nepripravené a hodnotiť ho zníženou známku alebo poznámkou, ktoré bývajú spúšťačom pre ďalší, často brutálnejší trest pre týrané, zneužívané dieťa.

Skúsení pedagógovia vedia, že niekedy sa stačí dieťaťu spýtať formou otvorenej otázky, či ho niečo trápi (napr.: *“Zdá sa mi, že si smutný, že ťa niečo trápi....Môžeme sa spolu pozhovávať? Môžem Ti nejakou pomôcť?”*) Dieťa na prejavnený záujem často reaguje pozitívne a postupne sa rozhovorí. Ak aj nie hneď, je dôležité, aby vedelo, že za pedagógom/pedagogičkou môže kedykoľvek so svojím problémom prísť.

Ak sa dieťa nezdôverí a pritom vykazuje viaceré známky zanedbávania, týrania, môžu pedagógovia kontaktovať rodičov so zámerom napr., že dieťa vykazuje zhoršený prospech, únavu, zmenu v správaní, aby sa uistili, ako budú rodičia reagovať.

Kontaktovať rodičov je dôležité najmä pri prvých príznakoch zanedbávania, týrania dieťaťa. V závislosti na okolnostiach, mimo prípadov, kedy oslovenie rodičov nie je žiaduce, sa môže ukázať rozhovor s rodičmi dieťaťa ako kľúčovým prvým krokom k zisteniu, či k týraniu, sexuálnemu zneužívaniu, zanedbávaniu skutočne dochádza.

Ak má pedagóg/pedagogička napríklad obavy, pretože predtým úplne zdravé dieťa náhle výrazne schudne a začne vykazovať rušivé správanie po rozhovore s rodičmi (zákonnými zástupcami) sa môže ukázať, že za zmenou u dieťaťa je úplne iné vysvetlenie, ako napr. úmrtie zvieratka v rodine, rozvod, nový prírastok do rodiny alebo zmena domáceho prostredia, ktorá dieťa rozruší. Takéto zistenie môže pedagóga/pedagogičku upokojiť a môže pomôcť podporiť dieťa v prechodnej kritickej fáze.

Rozhovor s rodičmi v prípade, ak sa dieťa zdôverí, že dochádza k týraniu, sexuálnemu zneužívaniu iným rodinným príslušníkom alebo rodinným známym je dôležitý pre zabezpečenie ochrany a bezpečia pre dieťa.

Zahraničné výskumy potvrdzujú, že poskytnutie podpory rodičom a rodinám všeobecne je často kľúčom k prevencii ďalšieho násillia páchaného na dieťaťi.

V prípade rozhovoru s rodičmi sa odporúča, aby boli prítomní najmenej dvaja pedagógovia. V rozhovore s rodičmi, ak je podozrenie, že násillia na dieťati sa dopúšťa jeden z rodičov, sa odporúča vyhnúť obvineniam, výčitkám, konfrontácii s dieťatom.

Pokiaľ sa aj po diskusii s rodičmi obavy pedagóga o bezpečnosť dieťata stupňujú, mal by prerokovať situáciu s riaditeľom školy, školského klubu, predškolského zariadenia a ďalším povereným pracovníkom školy, ktorý má túto agendu v pôsobnosti (školský psychológ, špeciálny pedagóg). V prípade ich absencie je vhodné dieťa odporučiť na psychologické vyšetrenie do Centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej len, CPPPAP).

Podpora detí v akútnej situácii pedagógmi

Deti potrebujú dostať možnosť, aby mohli spracovať a zvládnuť zážitky z násillia páchaného na nich, prípadne iných rodinných príslušníkoch primerane svojmu veku a osobnosti. O svojich starostiach môžu však hovoriť len v atmosfére dôvery, solidarity a úprimnosti.

Deťom je potrebné dať jasne najavo, že nenesú žiadnu zodpovednosť za situáciu v rodine. Pedagógovia musia zvážiť, či túto tému môžu v skupine otvárať v prítomnosti ostatných detí.

Pokiaľ dôjde k otvoreniu tejto situácie, je potrebné mať na pamäti:

- a) získať si dôveru dieťata bez naliehania;
- b) pochváliť dieťa za to, že má odvahu hovoriť o svojej situácii;
- c) dať najavo, že mu veríte;
- d) ubezpečiť dieťa, že sa Vás môže opýtať na všetko, čo potrebuje;
- e) hovoriť o veciach, ktoré v ňom vyvolávajú strach / rozvod, ťažkosti v škole, umiestnenie do krízového centra, detského domova, riziko, ak by pre dieťa prišiel do školy, materskej školy ten, kto mu ubližoval i napriek tomu, že má pedagóg informáciu, že má zákaz priblíženie k dieťatu a pod./;
- f) vyjasniť si s ním potreby, aké má a prípadne iniciovať isté opatrenia / napr. ak dieťa nechce ísť domov, ak má strach a pod.) V prípade, ak dieťa nie je schopné hovoriť o svojich zážitkoch, či už vzhľadom na svoj vek, mentálnu úroveň, postihnutie, pedagóg mu môže vytvoriť priestor prostredníctvom iných postupov ako hranie rolí, kresba a pod. Zmysluplnú podporu dieťatu nestačí poskytnúť jednorázovo, musí byť naplánovaná dlhodobá a má sa zakladať na pravidelných kontaktoch.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že i školské prostredie má k dispozícii odborníkov, ktorí zohrávajú významnú úlohu pri identifikácii, diagnostike a terapii detí s CAN. Pokiaľ rodič, zákonný zástupca dieťata odmietne s dieťatom navštíviť psychológa CPPPAP a pokiaľ pedagóg, tím pedagógov pokladá situáciu dieťata aj po všetkých predchádzajúcich úkonoch a intervenciách za neuspokojivú a pre dieťa ohrozujúcu, prípadne ak sa dieťa zdôverí so závažným sexuálnym

